

De Poemp

TIJDSCHRIFT HEEMKRING DAVIDSFONDS NIJLEN
NUMMER 28 * OKTOBER 1995 * AK 2560 NIJLEN

•Het "dorp" van Nijlen (de huidige Gemeentestraat) in het begin van deze eeuw. Bemerkt achteraan

de inmiddels verdwenen herberg "Den Doornboom", decor voor het kermisverhaal in dit nummer.

*In het verleden ligt het heden,
in het nu, wat worden zal.
Willem Bilderdijk*

Lieve Lezer(es),

Het is wellicht ook U overkomen tijdens een zomers fietstochtje. Een overdruk centrum waarin rood-en-groen oplichtende verkeerslichten nog enige orde in een dreigende chaos houden. Jawel, in ons eigenste Nijlen. Maar dan, na een paar honderd meter, zitten we weer in de "velden": een ware verademing. In die

velden leeft het verleden, waarover Bilderdijk (1756 - 1831) het al had, rustig verder, terwijl de verkeerslichten ons steeds sneller naar de toekomst flitsen.

Wat die toekomst ons zal brengen, hangt ook van ons af. Met een voor het eerst rechtstreeks verkozen Vlaams parlement moeten wij, zelfbewust, onze taak in deze wereld vervullen. Open staan voor andere volkeren en kulturen, jawel. Maar tegelijkertijd onze banden met het verleden niet verbreken. Weten wie we zijn en waar we naartoe willen.

Op dit punt moeten we waakzaam zijn. De kabeltelevisie brengt ons de ene Engelse soap na de andere Amerikaanse thriller. Minderwaardige onzin overspoelt

onze jeugd. Ze kondigen zowaar hun fuiven al in het Engels aan (*Place to be : Feesttent Tuinwijk!*). De verwarring slaat blijkbaar toe. Daarom zal het Davidsfonds steeds weer koppig bakens uitzetten. Met Anton Van Wilderode zeggen wij :

*De wereld die wij willen is een Vlaanderen
verlost van velertei onvrijheid en bevoogding.
Weer vaderhuis voor zijn verstrooide kinderen.*

Moge deze Poemp andermaal de band met ons gezamenlijk verleden verstevigen!

☞ *Walter Caethoven.*

Nijlen-kermis in 1849

Het ging er in "de goede oude tijd" niet altijd rustig aan toe in onze gemeente, zo blijkt uit de verslagen van de gemeenteraad. Herbergen en estaminets waren in het dorp overal te vinden, en al haalde het bier van brouwer-burgemeester Beirens niet het gehalte van een tripel van Westmalle, toch was er voldoende alcohol in voorhanden om de gemoederen te laten ontvlammen.

Enkele "jongelieden" uit Bouwel die in 1849 te Nijlen kwamen kermis vieren en in *Den Doornboom* reeds onder invloed van het gerstenat waren, begonnen daar heibel te zoeken. *Alsdan goten zij hun potten bier in de pijpen van oudere Nijlenaars.* Ook de waardin van Den Doornboom kreeg letterlijk en figuurlijk de volle laag: een volle kroes bier van voren in haer boezeroen. Daarop trokken de jongelieden zingend en tierend naar de Roskam, waar ze hetzelfde spelletje, met dolle pret, herhaalden.

Petrus Van Gansen, die met zijn lief in De Roskam aan een tafeltje zat, begon het van dat gedoe op zijn heupen te krijgen. Nu vielen die van Bouwel ook nog zijn lief lastig en dat was "begot" te veel. Hij ging versterking halen.

Schepen De Doncker, die eveneens in de Roskam zat en zich bewust van zijn gemeentelijke verantwoordelijkheid, ging stilletjes buiten en spoedde zich naar veldwachter Masquiller. Toen Petrus Van Gansen met zijn opgetrommelde vrienden in de Roskam verscheen, duurde het maar enkele ogenblikken eer de eerste klap viel. Tafels en stoelen moesten het ontgelden, potten bier vlogen door de herberg en mispelaeren stokken roffelden op koppen en ruggen. Gillend liepen de meisjes naar buiten... En daar verscheen veldwachter Masquiller met in de hand, als teken van wettelijk gezag, zijn sabel. Met de platte kant, zeer pijnlijk is dat, rammelde hij tegen benen en ellebogen, sloeg met de sabel naar de grootste Bouwelse belhamel en raakte die aan het linker oor. Bloedend bleef de hamel liggen, de bel zou hij niet meer kunnen horen. Het gevecht had zich dan verplaatst naar de "hof" en de

"bollebaan". Dan moesten die van Bouwel hun heil zoeken in een smadelijke vlucht.

Chirurgijn Vaes *cureerde het linkse oor* en de veldwachter herstelde de orde. Wie de tafels, stoelen en kruiken vergoed heeft, weet ik niet. De naam van de Bouwelse vechtersbaas die op het slachveld bleef en er zeker een kater aan overgehouden heeft, was Petrus Jan Verdonck. Brouwer-burgemeester Beirens leverde zonder twijfel binnen het uur enkele tonnen bier met de nodige bierpotten. Veldwachter Masquiller en schepen De Doncker dronken een pot mee en alles bijeen was het een plezante kermis!

In september 1849 kwam de gemeenteraad samen onder voorzitterschap van brouwer-burgemeester Beirens, geassisteerd door schepenen Daems en De Doncker en secretaris De Cnaep. Toen nam de Nijlense raad een zeer wijs besluit. Met de kermis zou de veldwachter elke zondag enkele malen een ronde doen door het dorp tegen een bijkomende vergoeding uit de gemeentekas. Vergoeding om een pot te drinken van Beirens bier?

☞ *Jos Bastiaens.*

☞ *Bekroond werkje
Junior Journalistwedstrijd 1995
DF-Heemkring Nijlen*

Hulp kwam net op tijd

JOHAN DE HOUWER - 5° LJ GO KERKEBLOKKEN NIJLEN

Het was weer eens van datte. Mama moest weer eens naar de kapper: wat bijknippen, wat bijkleuren, je kent dat. Maar dat betekende dat ik op mijn broertje moest passen. Terloops zei mama nog: "Zeg, niet teveel rommel maken, he, want ik heb net schoon-gemaakt." Er was net een leuke jeugdfilm op TV. Terwijl ik erin verdiept was geraakt, had ik niet in het oog dat mijn broertje heel de boel op stelten zette. Het geluid van een vaas die aan diggelen viel, bracht me weer in de werkelijkheid. Ik werd kwaad en dan begon hij nog te huilen ook. Ik moest hemel en aarde verzetten om hem te troosten. Ik beloofde hem een ijsje van mijn zakgeld en dat deed wonderen. Ik wist niet waar ik eerst moest beginnen; en dan kwam daar nog bij dat de bel ging. Ik haastte me om de deur te openen. Daar stond het buurmeisje. Ik vertelde haar wat mijn broertje allemaal had aangericht. Zij wou mij onmiddellijk helpen, zonder dat ik haar iets had gevraagd. Stuk na stuk vloog het speelgoed op zijn plaats terug. Samen willen we dan het laatste autootje oprapen. We raakten mekaar toevallig aan. Een beetje verlegen knipperden we met de ogen en ik voelde een lichte bloes opstijgen. Dat voelde raar aan en toch had ik zin om haar een zoentje te geven.

Op hetzelfde ogenblik kwam moeder thuis. Kwam haar hulp nu net op tijd, of was ze te vroeg?

De oude Bevel

In de Paddekoten heb ik de oude boerderij nog weten staan van Sooi van Luik, die eigenlijk Dielens heette. Ik heb ze nog weten afbreken en vervangen door een nieuwe, moderne boerderij. Het was het stamhuis van de familie Van Tendeloo, en als jonge knecht woonde er toen - ik spreek nu over het jaar 1842 - Marten De Meyer. Nu is het passend dat ge weet dat in dit bewust jaar, op 2 januari, pastoor De Groof werd vermoord. Ja, juist: de pastoor van "de moord van Nijlen". En het is die Marten De Meyer voornoemd die de moordenaar gepakt heeft. Om het vertelsel af te ronden wil ik er nog aan toevoegen dat de dochter van Marten, Cecile De Meyer, de schoonmoeder was van niemand minder dan Jozef Simons.

Dit gezegd zijnde, in bewuste oude boerderij werd geboren op 8 juli 1858 Johannes Augustinus Van Tendeloo. Hij werd priester gewijd op 13 mei 1883, en was pastoor te Bevel van 28 juni 1890 tot 25 augustus 1940, en overleed te Kessel op 8 september 1941. Als geboren Nijlenaar, verknocht aan zijn geboortedorp en aan zijn streek, verdient hij wel even te worden herdacht.

Ik heb hem enkel als oude man gekend, en nooit anders weten noemen dan "de oude Bevel". Niet uit minachting, integendeel: het was een eretitel. Een wonderlijk man was hij. Een vat vol tegenstrijdigheden. Aan de ene kant legendarisch joviaal. Waar hij de relaties die hij had vandaan haalde, begreep niemand. Roos, de oude huishoudster, heeft me verteld dat ze eens op de almanak had aangetekend hoeveel middagen ze op een jaar tijd gasten aan tafel hadden gehad. Ik herinner mij dat het over de 200 was. Iedereen was bij hem welkom, vooral zijn collega's, en ge voelde dat het gemeend was. Toch was hij niet uitbundig; er lag altijd een beheerste ernst over hem, en ge moest hem al intiem kennen om te bevroeden hoe gevoelig hij was, en hoe fijn hij de mensen doorzag. Het was een schone oude man, en we zwansden er altijd mee dat hij in zijn jonge jaren nog schoner was geweest. En dan vertelde hij over de tijd van toen... toen hij op zekere dag een huwelijk moest gaan inzegenen ergens in Brussel. De bruid was een kennis van hem... ja, waar had hij geen kennis! - en de bruidegom was een officier. Een sjieke trouw dus! Op de receptie, te midden van al die pluimstrijkers, begroette de moeder van de bruidegom, een fijne madam à la pompadour, hem met de woorden: "Ah, monsieur le curé, que vous avez bonne minne. Je voudrais bien vous embrasser sur les deux joues!"⁽¹⁾

En de boeren-pastoor van Bevel antwoordde galant, in klassiek Frans met een schone subjonctief: "Madame, que vos bonnes intentions me suffisent!"⁽²⁾

Ik kreeg bij toeval in handen de oorspronkelijke tekst van het sermoen dat hij bij die trouwplechtigheid heeft ten gehore gebracht. Hier volgt de inleiding. Is het misschien geen theologisch monument, het kan toch dienen als "godsdienstige folklore": het typeert wel degelijk de pompeuze stijl van die tijd, en in zekere mate de figuur van de predikant.

C'est bien pour vous le grand jour, qu'aux pieds des autels en présence de Dieu, la mérité même vous vance vous donner l'un à l'autre en contractant mariage. Sous les chrétiens en effet le mariage est un sacrement institué par N.S.J.C. transforme et sanctifie l'union de l'homme et de la femme, et par leur donner la grâce d'élever chrétiennement leurs enfants.

• Een stukje uit het oorspronkelijk handschrift van

"de oude Bevel". Hier de vertaling:

"Dit is voor u de grote dag waarop u zich voor het aangezicht van God, de waarheid zelve, aan mekaar geeft door een huwelijk af te sluiten. Voor de christenen is inderdaad het huwelijk een sacrament, ingesteld door onze Heer Jezus Kristus, om de eenheid van man en vrouw te vormen en te heiligen, en om hen de genade te verlenen hun kinderen kristelijk op te voeden."

Overigens was hij een zeer vroom priester. Slechts weinigen wisten dat hij zelfs scrupuleus was. Er waren geen dagen dat hij niet tot driemaal toe zijn

●Pastoor Van Tendeloo,
alias "de oude Bevel"

brevier hernam, omdat hij niet gerust was. Een model van 'n collega, die gaarne even "binnen sprong", en nog liever zèlf ontving. Enfin, een van die mensen die ge moet gekend hebben om te weten dat ze bestaan.

Hij at - ik verzeker u dat het waar is - één keer per dag : 's middags. Maar dan ook... laten we zeggen "voldoende". 's Morgens dronk hij 'n kop koffie, en 's avonds idem, met hoogstens een droog koekje of 'n stukje speculaas. Onbegrijpelijk voor iemand die zwaar gebouwd was gelijk hij.

Onderpastoor Hermans was zijn goede vriend, en plaagde hem op de meest onbarmhartige manier. En ontelbaar zijn de verhalen die over hem de ronde deden. Eén wil ik er toch van vertellen: het verhaal van het varken van Bevel. Hier is het:

In Bevel op de pastorie werd elk jaar een varken opgezet. Dat was nodig, zei de pastoor, want anders kon hij niet rondkomen. Dat varken was geen gewoon varken: het was "het varken van Bevel". En het werd als een compliment aanvaard als men bij eventueel bezoek op de pastorie informeerde naar het "wohlbefinden" van het nobele dier.

Als het beestje geslacht werd, werden de collega's en 'n paar vrienden uitgenodigd op de zgn. "kribbekens-kermis". Dat was telkens een feestelijk gebeuren, met een "ambiance" die uniek was. Het is dan ooit gebeurd dat Roos nog met de rapte naar de beenhouwer moest... om vlees bij te halen.

Maar met de jaren, de pastoor en vooral Roos wer-

den 'n dag ouder, en met al die slameur van de pastorie, en daarbij de zorg voor dat varken... dat begon een beetje te wegen. En Roos besloot geen varken meer op te zetten.

Resultaat: heilige verontwaardiging van de collega's: Bevel zonder varken dat was Bevel niet meer! En onderpastoor Hermans, "toujours lui"⁽³⁾, kocht een speenvarken, knoopte het een schoon lintje om de nek en deponeerde het beestje ongezien in het "salon" van de pastorie. En de traditie werd voortgezet, tot ieders tevredenheid.

De grote dag voor "den ouden Bevel" was Goede Vrijdag: begankenis naar Kruiskensberg. Het eerste jaar van mijn verblijf in Nijlen vroeg ik aan onze pastoor, hoe ik er het best naartoe kon geraken. Want we moesten daar gaan helpen zegenen met de relikwie van het H. Kruis. En de pastoor antwoordde: "Ga maar met de stroom mee, alleman gaat naar daar". Dat bleek volkomen waar te zijn.

Van in de vroege morgenduren trokken de bedevaarders er naartoe. Ofwel uit echte pure devotie, ofwel omdat ze in de loop van het jaar iets "geloofd" hadden, ofwel omdat alleman er naartoe ging.

Het was er 'n Vlaamse kermis in 't groot: met lutteurs-barakken, waarzegsters, liedjeszangers, met standen van landbouwmachines en naaimachines, hofgerief en planten, hele nesten gillende biggetjes, snoepkramen met zuurbollen, suikerbollen en honingbollen, warme rek en nobbelewietjes, en niet te vergeten tandentrekkers en de wagen-met-muziek van Tissens, die zijn onvolprezen en altijd afdoende medicijnen aanpreef als een weldoener van de lijdende mensheid, zo goed als voorniet! Een marktplein, of iets in die aard, was er niet: alles stond opgesteld langsheen de banen die uitliepen op de kapel van het H. Kruis op een heuvel. En ik heb ooit gezien dat de varkenskooplui en meuttekensteussers zaten te kaarten voor grof geld, in de kant langsheen de baan, bij gebrek aan café-accomodatie.

Aan de kapel zelf schoven de bedevaarders aan in eindeloze rijen, en daar stonden wij: de onderpastoors van Nijlen en van Kessel, te zegenen met de relikwie van het H. Kruis, uren aan een stuk tot we onze rechterarm niet meer voelden.

"Per lignum sanctae crucis de inimicis nostris liberanos, Deus noster!"⁽⁴⁾

Achter de kapel waren vijf kleine putjes, met water. Jaarlijks, ter gelegenheid van de begankenis van Goede Vrijdag, werden die putjes gereinigd van zand, onkruid en dode kikkers, enz. De echte bedevaarders lieten nooit na een fleske water mee naar huis te nemen of minstens het kruiske van hun paternoster erin te dopen. En aan de ijzeren staven van de deur of de vensters van de kapel hing altijd een hele resem lintjes, kousebanden, enz.: die werden er heel het jaar door aangeknoopt om de koorts af te binden, of... om aan 'n lief te geraken. In welke mate dit alles afdoende was, weet ik niet. Maar het was een oeroude gewoonte.

Er was ook een sermoen in open lucht door een pater capucien van Herentals. Eenmaal, bij gebrek aan pater, heb ik het gedaan. En ik kan het u verzekeren, dat was geen klein bier. Niet omwille van de inhoud van het sermoen: in dat midden was het niet mogelijk u deftig te doen verstaan, en een micro was er niet. Maar omwille van de "force".

Rond 1 uur was het godsdienstig programma afgevoerd. De bedevaarders kregen honger en gingen naar huis, de kramen werden afgebroken... en wij trokken naar de pastorie, voor het middagmaal. De "oude Bevel" troonde daar als een stenen bisschop, straalde van jovialiteit en gaf een stichtend voorbeeld van tafelvaardigheid. Het menu was ieder jaar hetzelfde, vast gelijk een kerkelijke fundatie en oerdegelijk als gewapend beton. Hier hebt ge het:

- Pekelharing.
- Erwtensop.
- Tarbot.
- Rijstpap.

Ik belijd dat ik soms nog een neiging voel tot skrupules, als ik achteraf over die Goede Vrijdag, die we toch in kerk aankondigden als boete- en vastendag, nadenk. Maar gelief te aanvaarden, als verklaring - eventueel als verontschuldiging - dat het ook de enige maaltijd was van die dag, en dat de taak zwaar was geweest. En vooral, vergeet het niet: Bevel was Bevel, en "het kruiske" was "het kruiske", en aan dat ritueel was niets te veranderen. Dat was even institutioneel als de Kerk. En daar kan de Paus nog niks aan doen!

In oprechtheid en deemoed wil ik hier verklaren dat ik er nooit een puntje van bijzonder gewetensonderzoek heb van gemaakt.

Dan is de oorlog gekomen. In mei '40 bleven de Belgische genietroepen het torentje van de kerk van Bevel op... en de kerk ging mee de lucht in. En Roos was overleden... en dat was de oude Bevel te zwaar. Hij probeerde nog 'n tijdje voort te boeren, maar het ging niet meer. Met een zeer zwaar hart heeft hij afscheid genomen van de parochie, waar hij 50 jaar had geresideerd, en hij ging op rust in het ouderlingengesticht in Kessel. We gingen hem daar regelmatig bezoeken, maar het was dat niet meer. Als aandenken, omdat we zoveel van hem hielden, lieten we, te zeggen "het kranske", zijn portret schilderen door niemand minder dan Felix De Boeck. En ik kan u zeggen dat het een prachtstuk is, De Boeck waardig! Zo inderdaad hadden we hem altijd gekend: met zijn zware kin, vlezige lippen, zijn witte haarbos en een ernstig voorkomen: ge zoudt gezworen hebben : een kerkvoogd uit de tijd van Pius IX!

Het schilderij werd afgeleverd juist op het moment dat we onze "oude Bevel" de kerk binnen droegen, en zongen "*Subvenite sancti Dei*"...⁽⁵⁾ Hij heeft dat schoon portret enkel vanuit de hemel mogen zien.

*J*a, in die tijd waren er nog types van pastoors, nietwaar? "Die tijd is voorbij", zegt men nu soms. Maar dat is niet waar: de "typen" dat zijn wij nu. We schuiven enkel op. Meer is er eigenlijk niet veranderd.

(wordt vervolgd)

Een wandeling door de eeuwen... op zoek naar mensen (2)

Het voorgaande artikel heeft ons aan de vooravond van de vijftiende eeuw gebracht. Tot nu toe bleef onze informatie erg vaag. Het enige dat wij tot nu toe zeker weten is dat er voor het verre verleden voldoende, overtuigende aanwijzingen zijn om te besluiten dat, ook toen reeds, mensen op het grondgebied van onze gemeenten hebben gewoond. Verder weten wij, uit de overgebleven documenten, dat Nijlen al in de twaalfde en Bevel en Kessel al in de dertiende eeuw bewoond waren. Maar over het aantal inwoners, of over hun levensomstandigheden hebben wij geen echte aanwijzingen. Daar komt, in de loop van de vijftiende eeuw, verandering in met de registratie van de "heerdoptellingen". De reden voor het houden van deze tellingen klinkt ieder van ons, tot ons aller spijt, welbekend in de oren: deze "heerdoptellingen" (som van het aantal schouwen) verzameld in de "zetboeken" moesten als grondslag dienen voor het "verdelen" (sic) van de belastingen. Het uiteindelijke doel van deze artikelenreeks is niet alleen aantonen dat de bevolkingscijfers en de levensomstandigheden direct met elkaar verbonden zijn, maar ook een beeld schetsen van die levensomstandigheden. En - alhoewel met tegenzin - wij moeten toegeven dat de belastingboeken, als bronnenmateriaal, het voordeel bieden dat zij een beeld geven van de economische draagkracht van de inwoners en dus van hun levensomstandigheden. In het onderstaande artikel gaan wij op zoek naar onze mensen en hun leven in de vijftiende eeuw.

Even een situatieschets: aan de vooravond van de 15de eeuw

Om alle misverstanden van bij het begin uit de weg te ruimen: het waren héél zeker géén vrolijke tijden. Zelfs het leven van de rijken uit deze tijd zouden wij voor geen goud willen leiden. Want zelfs de grootste rijkdom bood geen garantie tegen de gevolgen van hongersnoden, epidemieën, of oorlogen; of zelfs maar een tegengewicht voor het ontbreken, niet alleen van

comfort, maar van zo ongeveer alles wat wij nu als levensnoodzakelijk beschouwen. De overgang van de 13de naar de 14de eeuw, van de Volle naar de Late Middeleeuwen, is een belangrijk keerpunt zowel op sociaal als op economisch gebied. Het "hofstelsel" (leenheer, laat, horige en vrije) is voorbijgestreefd, want het is niet langer de meest efficiënte manier om gronden te laten opbrengen; op de markten in de steden is alles te koop en dus heeft de grondeigenaar meer aan een vaste geldsom, waarmee hij op de stedelijke markten kan kopen waaraan hij behoefte heeft in plaats van de oogsten af te wachten en dus ook misoogsten te riskeren. Het pachtstelsel is het antwoord op de veranderde omstandigheden, en vermits alle partijen voordeel hebben bij de nieuwe regeling gaat het ene systeem zonder veel omhaal over in het andere. De forse bevolkingsaan-groei van de vorige eeuwen is tot stilstand gekomen. De mogelijkheden die de ontginning van nieuwe gronden bood om de nieuw- bijkomende bevolking van voedsel te voorzien, waren uitgeput. En de meer-ontwikkelde landbouwtechnieken, die óf aanmerkelijk verhoogde opbrengsten óf de mogelijkheid om slechtere gronden toch winstgevend te maken zouden moeten bieden zijn er nog niet; of ze zijn nog niet algemeen beschikbaar. Onbewust leed de Europese wereld aan feitelijke overbevolking: er zijn gewoon niet genoeg middelen om iedereen zelfs maar het levensnoodzakelijke te bieden. Dat heeft tot gevolg dat, nog meer dan tevoren, haar bewoners aan ondervoeding lijdten. Daardoor kwam niet alleen een einde aan de aangroei van de bevolking, maar het maakte haar ook kwetsbaar, -weerloos zelfs- voor de rampen die haar steeds bedreigden. In de jaren 1315 en volgende werd bijna gans ons werelddeel geteisterd door een hongersnood van verbijsterende omvang als gevolg van een catastrofale misoogst. In de jaren 1347-51 woedde de "Zwarte Dood", die naar schatting gemiddeld één derde van de Westeuropese bevolking wegmaaide. Deze epidemie werd nog decennia lang gevolgd door nieuwe uitbarstingen die telkens weer enorm veel slachtoffers eisten. Uit de haardtellingen van het hertogdom Brabant (waartoe wij behoorden) weten wij dat tussen 1437 en 1496 het aantal - bewoonde - haardsteden verminderde van 94 000 tot 75 000. In deze omstandigheden is het onvermijdelijk dat het ritme van het economische leven aanzienlijk verslapt. De Europese samenleving is, onder al deze slagen,

• *De haardtellingen geven ons de allereerste cijfers over de sociaal-economische toestand van onze voorouders. Op deze reconstructie-tekening van René Follet zien we de werkplaats van een middeleeuwse kleine ambachtsman.*

als het ware verschrompeld. En dan was er ook nog die andere ramp: de "Honderdjarige Oorlog" tussen Frankrijk en Engeland (1337-1453), die de normale gang van het ruilverkeer én de afzetmogelijkheden beperkte.

Nu op naar de vijftiende eeuw...

De oudste - gekende - haardtelling van onze streek dateert van 1435 en geeft ons alleen maar een algemeen totaal voor Lier en de Bijvang. Maar, ondanks het ontbreken van afzonderlijke aantallen, geeft deze haardtelling ons iets heel belangwekkends: namelijk de allereerste cijfers die ons een idee kunnen geven van de sociaal-economische toestand van onze voorouders. Toen telde Lier met zijn Bijvang, onze dorpen inbegrepen, 1550 haardsteden. Dat betekent dat Lier, na iets meer dan twee eeuwen (Lier was in 1212 tot stad verheven), na de vier Brabantse hoofdsteden (Antwerpen, Brussel, Leuven en 's-Hertogenbosch) en Tienen de volkrijkste stad van het hertogdom was. Onder die 1550 huizen zijn er 166 vrij van belastingen "als zijnde door behoeftigen bewoond". Wat dus betekent dat meer dan tien procent van de bevolking té arm werd geoordeeld om aan de belastingen te moeten bijdragen!!!

Voorwaar, geen rooskleurig beeld!!! Als we ons herinneren hoe de algemene situatie was rond deze tijd en dan ook nog nagaan hoe het leven van alledag er in de vijftiende eeuw uit zag voor de gewone mensen, kunnen we alleen maar besluiten dat het leven toen een zware opgave was voor iedereen, en vooral voor de armen. Eén mislukte oogst, of een ziekte - het hoefde bepaald geen langdurige te zijn - van één van de belangrijkste kostwinnaars was genoeg om een complete familie over de smalle grenslijn tussen rondkomen en behoeftig zijn te tillen, want de "niet-rijken" balanceerden hun leven lang op het randje tussen nét-genoege en tekort.

Het leven van de "gewone man" (+ vrouw en kinderen) in de vijftiende eeuw.

Ten eerste: het werk en dus de centen...

Verreweg het grootste gedeelte van de plattelandsbevolking bestond uit dagloners. Deze massa van niet-gekwalificeerde werklui moest door seizoenarbeid aan de kost zien te komen. Tijdens de lente en zomer verhuurden ze zich als landarbeiders om bij het

zaaien en oogsten te helpen. In het dode landbouwseizoen vonden de gelukkigsten een vervangingsinkomen: ofwel waren zij bedrijvig als thuiswerkers en leverden zij zo goedkope arbeidskrachten aan de "landelijke exportnijverheid" (in onze streek in deze periode vooral de wolnijverheid en aanverwante); ofwel waren ze werkzaam in één of ander "kleinbedrijf" (o.a. zeepziederijen, olieslagerijen, brouwerijen, stokerijen enz.). Ronduit slecht waren zij er aan toe die, wegens gedwongen seizoenwerkloosheid, ten laste kwamen van de openbare liefdadigheidsinstelling in het dorp, zo ze al niet vervielen tot de bedelstaf. De rangen der "permanent-behoeftigen" in ieder dorp groeiden dramatisch aan in crisistijden (en die volgden elkaar met - ook letterlijk - dodelijke regelmaat op). En - logisch maar rampzalig - precies dan tastte de economische ontwrichting de werkmiddelen van de toenmalige "openbare onderstand" op fatale wijze aan. De dagloner en zijn gezin leefden voortdurend op de grens van de armoede: zolang er werk was volstond het loon voor het levensnoodzakelijke (voornamelijk levensmiddelen); eens werkloos, verzeilden ze in de categorie van de behoeftigen. Maar ook bij plotse, hoge prijsstijgingen van de levensmiddelen, veroorzaakt door misoogsten, zagen de dagloners hun koopkracht zeer fel aangetast, met soms letterlijk moordend effect. Gezien zijn precaire loon-situatie, zag de dagloner zich dan ook verplicht geheel zijn kroost te mobiliseren, zodat vrouwen- en kinderarbeid een algemeen voorkomend fenomeen was. De dagloners stegen nooit uit boven het gezins-noodzakelijke minimum, zodat voor de regelmatig terugkerende oogstcrisissen zelfs geen kleine reserve aangelegd kon worden. De op één na grootste categorie vormden de "kleine boeren". In grote trekken was hun lot nagenoeg hetzelfde als dat van de dagloner. De jaaropbrengst van de kleine (minder dan 5 ha.) boerenbedrijven volstond amper voor het gezinsonderhoud en liet geen commercialisering van de landbouwproductie toe. Niet alleen werden de bedrijfjes slechts moeizaam rendabel gehouden, ze waren bovendien ook zeer kwetsbaar: oorlogsschade of misoogst beroofden de kleine boer van bijna alle bestaansmiddelen, zodat hij tot het volgend oogstjaar naar noodoplossingen moest grijpen. Het - noodgedwongen - aangaan van schulden, de zogenaamde "renten", vormde de meest drukkende last voor de boer. In het beste geval hielp een "lijfrente" (zoiets als een persoonlijke lening). Volstond dit niet en was hij eigenaar, dan kon hij op zijn grond een "erfrente" (zoiets als een hypotheek zonder levensverzekering) nemen; maar een dergelijke grond-gebonden schuld bestendigde de financiële afhankelijkheidsband van de uitbating. Deze opeenhoping van schulden ten gevolge van materiële tegenslagen bij de kleine boeren, en de uitzichtloosheid van het daglonersbestaan waren deels verantwoordelijk voor de algemene, slepende en chronische armoede waarin de plattelandsbevolking in deze tijd verkeerde.

Verreweg het zekerste en rustigste bestaan had het vast dienstponeel (meiden en knechten) op de enkele grote boerenbedrijven. Daar de werkgever zorgde voor kost en inwoon, hadden zij zeer weinig af te rekenen met de sterke prijsschommelingen. Al slorpten de vergoedingen in natura dan wel het grootste deel (ongeveer 4/5) van hun loon op; zij waren redelijk zeker ervan dat zij genoeg te eten zouden krijgen én zij hielden tenminste iets over. Van grote betekenis in het leven van alle plattelandsbewoners waren de zogenaamde "vroenten" of "gemene gronden". Dit waren weidegronden en bossen (sprokkel- en timmerhout), die onmisbare en zeer verscheiden functies vervulden en waarop iedere dorpeling, ook de armsten, mits een strenge reglementering, gelijke gebruiksrechten bezat.

• Een middeleeuwse familiewoning (R. Follet)

Ten tweede: wonen, slapen en eten

*H*oe moeten wij ons de middeleeuwse woningen voorstellen? Wel, om het cru te stellen: als weinig meer dan hutten. Stenen huizen waren een grote zeldzaamheid en alleen voor de rijken een bereikbare droom. De meeste huizen waren opgetrokken uit hout of met steenbrokken. De meest gebruikte bouwmethode dateerde nog uit de Karolingische periode (±10de eeuw). Vensterglas, schoorstenen en sanitaire voorzieningen ontbraken volledig of waren onvoldoende. Dat betekende dat vrijwel iedereen binnenshuis last had van tocht, rook, stank en onvoldoende verlichting. In de regel woonde de kleine man in één gelijkvloers vertrek, waarin gewerkt, gekookt, gegeten en geslapen werd. In het beste geval beschikte de arbeider over drie vertrekken: een werkplaats, een woonkamer-keuken, en een slaapkamer-zolder. De meeste huisjes waren niet breder dan drie tot vijf meter. Bedden waren een luxe die de meesten zich niet konden veroorloven. Zij hadden er trouwens meestal zelfs geen ruimte voor. Het menu van de kleine man zag er niet erg aantrekkelijk uit en bood weinig variatie. Het hoofdbestanddeel van de voeding bestond uit brood (roggebrood) en meelpap aangevuld met spek, eieren, gezouten vis (haring) of verse rivier-

vis (veelal paling) erwten en bonen. De dominante aanwezigheid van vis wordt verklaard door de vele vastendagen waarop men geen vlees mocht eten. Vers vlees kwam slechts heel uitzonderlijk op tafel. Men dronk bijzonder veel, omdat vlees en vis bijna steeds in gedroogde of gezouten staat werden gegeten. Die onlesbare dorst werd bestreden met water uit de put, met melk, mede (een drank bereid uit water en honing), bier (dat veel minder alcoholrijk was dan nu) en bij uitzondering wel eens wijn. Als vetstof gebruikte men als vervanging van boter meestal varkenssmout (gesmolten en vervolgens weer gestolde reuzel (=buikvet van varkens)). In tijden van voedselschaarste waren het eerst de eiwitten die van het menu verdwenen om plaats te maken voor zetmeelproducten (die beter het hongergevoel bestreden). Op langere termijn was dat echter rampzalig voor de volksgezondheid. Langdurige onjuiste voeding verhoogt immers in aanzienlijk mate de risico's bij het uitbreken van epidemieën, omdat de weerstand zwaar is ondermijnd.

De haardtellingen van 1480 en 1496

Dijfenveertig jaar later in de haardtelling van 1480 vinden wij wel aparte cijfers voor de Bijvang: Bevel telt dan 24 haardsteden; Kessel 42; en Nijlen 88.

Nog eens zestien jaar later geeft de haardtelling van 1496 volgende cijfers op voor de dorpen van de Bijvang: voor Bevel: 18 bewoonde huizen en 2 onbewoonde; voor Kessel: 33 bewoonde haardsteden en 2 onbewoonde; voor Nijlen: 69 bewoonde huizen en 4 onbewoonde. Dat betekende dat op zestien jaar tijd in Bevel 4 huizen verdwenen zijn, in Kessel 7 en in Nijlen 15!!! Wat zeggen deze cijfers ons nu over het aantal mensen dat hier woonde? Wel, een vrij algemeen aanvaarde berekeningsnorm is het rekenen met zeven personen per haardstede. Wat in 1480 zou betekenen: voor Bevel 168 inwoners, voor Kessel 294 en voor Nijlen 616. In 1496 komen wij dan uit op: in Bevel 126 inwoners, in Kessel 231 en in Nijlen 483!!! Vanwaar dit dramatische verschil? Zoals zo vaak in de geschiedenis ligt de voornaamste oorzaak in de politieke strubbelingen. Een woordje (of twee) uitleg volgt:

Over heersers, politiek, enz.

De Nederlanden (Brabant was in 1430 - na het overlijden van Filips van St. Pol - ook Bourgondisch bezit geworden) werden in deze periode geteisterd door een burgeroorlog. Wanneer hertog Maximiliaan (die in 1482 bij de dood van Maria van Bourgondië de voogdij over hun zoontje Filips - °Brugge 22 juni 1478 - heeft gekregen) in 1488 met 200 Duitse soldaten Brugge binnentrekt om de "Staten-Generaal" (een vergadering van de Vlaamse, Hollandse en Brabantse steden) samen te roepen wordt hij gegijzeld en moet

door keizer Frederik III bevrijd worden. De Staten - Generaal ontzetten Maximiliaan min of meer uit de ouderlijke macht en de opvoeding van Filips wordt onder toezicht van een regentenraad geplaatst. In deze woelige jaren trekken zelfs bijna alle Brabantse steden de partij van Vlaanderen. Alleen Antwerpen, Mechelen en Lier blijven aartshertog Maximiliaan trouw. De rekenkamer wordt tot 1490 zelfs van Brussel naar Lier overgebracht. De toestand in de Nederlanden klaart nu langzaam op. In 1492 wordt een einde gesteld aan de burgeroorlog door de vrede van Cadzand. Na de vrede van Senlis (1493) doet Maximiliaan afstand van zijn regentschap over de Nederlanden. En het is met een zucht van opluchting dat de Staten - Generaal op 9 september 1494 de zestienjarige Filips volwassen verklaart. Maar ook Filips "de Schone" zal er niet in slagen de koppige eigenzinnigheid van de steden te breken. Het zijn de steden die de geschiedenis van Vlaanderen in hun "gemaliede" (= ijzeren nvdr) hand houden, zoals Patricia Carson schrijft. De Vlaming blijft in de eerste plaats Brugge-ling of Gentenaar, de Brabander is Antwerpenaar of Lierenaar (in ons geval).

Nu terug naar Lier... en zijn Bijvang

In een "octrooi" - van 3 december 1484 - door de stad Lier aan het landsbestuur (de Raad van Brabant en de hertog nvdr) ter goedkeuring voorgedragen om zoveel mogelijk verlichting te bekomen van de misereabele situatie heeft het stadsbestuur het over haar (en die van de Bijvang) achterstallige schuld aan de stad Antwerpen en aan de renteheffer -die schuld maakt (zo schrijft het stadsbestuur) dat geen enkele inwoner buiten het Lierse grondgebied durft komen uit vrees voor die schuld aangehouden te worden. Nu, zegt het hertogelijk octrooi laconiek, het is over gans het Brabantse gebied hetzelfde gesteld; dus wordt dat rechtspunt (waarbij men persoonlijk aansprakelijk was voor de gemeenschapsschuld) eenvoudigweg opgeschort. Ook zou er zoveel mogelijk worden bespaard: geheel het stadspersoneel van schout tot bode tot zelfs de stadskapelaan zouden gedurende tien jaren de stad gratis (!) dienen, de alomvermaarde Ommegang zou voortaan beperkt blijven tot een geestelijke processie en de "goede mannen" (jaja) van de Bijvang zouden voortaan de buitenwegen onderhouden zonder kosten voor de stad. Deze zou daarvoor wel het hout geven dat op de vesten groeit. Verder wordt nog voorzien dat elke inwoner van stad én Bijvang "die tot hueren volcomen jaere comen syn ende ten heyligen Sacramente geweest hebben" (dat wil letterlijk zeggen al diegenen die hun eerste Communie gedaan hebben - wij weten echter niet op welke leeftijd dat toen precies gebeurde - wij mogen echter aannemen dat deze bepaling het overgrote deel van de bevolking betrof nvdr) vier stuivers per jaar zullen betalen gedurende tien jaren "in desen verzien dat de ryke selen den

ermen dour aff te baten comen" (in dien verstande dat de rijken de armen bijspringen); zo nochtans, dat niemand meer dan acht stuivers zal moeten betalen én mits deze belasting "soe sal smiltten dmaelgelt oft bacgelt ende oic tpontgelt op die van den Byvange" (dus deze belasting zal het maalgeld en het pondgeld - belastingen die de Bijvang aan de stad moest betalen - opschorren. Verder zou men "slachtgeld" betalen voor alle geslachte dieren en alle "begoede mannen" zouden jaarlijks één zak wol of zes Lierse lakens overmaken (denkelijk om de vervallen lakennijverheid terug op te krikken); men zal ook de Lierse lakenhal in Antwerpen verkopen en slechts een eenvoudig huis huren. Daarna maakt het stadsbestuur ook melding van verbrande haardsteden onder de Bijvang "gedragende omtrent tweehondert" dewelke men voorstelt om gedurende tien jaren "vrij van lasten" te verklaren. En de "vroenten" van de Bijvang zullen "gemeen" (gemeenschappelijk bezit nvdr) blijven; alle verkopen van die gronden is nietig. Een voor onze dorpen erg belangrijke bepaling niet alleen vanwege het grote belang van deze gronden voor de dorpsbewoners, waarover wij het hierboven al hebben gehad, maar vooral omdat zij eigenlijk een veroordeling is van een praktijk van de stad, die er een gewoonte van maakte om met de verkoop van de "vroenten" van de Bijvang haar tekorten te dekken. Dit merkwaardige document geeft de maat aan van het diepe verval waarin de - eens bloeiende - stad én haar Bijvang waren geraakt.

De Late Middeleeuwen, demografisch bekeken

De samenstelling van de bevolking in de Late Middeleeuwen is niet te vergelijken met die van onze tijd. Ondanks een onvoorstelbaar hoog geboortecijfer: 39 per duizend (België 1980: 12/1000) was er nauwelijks sprake van bevolkingsaanroei in het Europa van de 14de en de 15de eeuw. Het sterftcijfer was immers nog hoger: 41 per duizend (België 1980: 11/1000). De gemiddelde levensduur was dan ook erg kort: hij bedroeg toen 30 à 35 jaar (wereld 1970: 53 jaar - België 1980: 70 jaar). Dit betekent niet alleen dat er nauwelijks bejaarde mensen waren, maar vooral dat de kans om de volwassen leeftijd te bereiken bijzonder klein was: 1 op 2!!! De kindersterfte lag zeer hoog en het bereiken van de kaap van zestig jaar was zeer uitzonderlijk. De Westeuropese bevolking was tussen 950 en 1348 heel sterk toegenomen: van ongeveer 30 naar ongeveer 60 miljoen of een verdubbeling op 300 jaar. In de daaropvolgende eeuw daalde het bevolkingsaantal zo spectaculair dat het tot het midden van de 16de eeuw zou duren voor opnieuw het peil van 1348 werd bereikt. Deze laat middel-eeuwse crisis had meerdere oorzaken die dan ook nog eens over en weer elkaars rampzalige gevolgen versterkten: overbevolking, en bevoorradingsmoeilijkhe-

den, oorlogen, verdubbeling van de graanprijzen, onevenwichtige voedingsgewoonten en algemene verzwakking van de bevolking, gebrekkige hygiëne, enz. In de Nederlanden leefden er in de vijftiende eeuw ongeveer tien maal minder mensen dan nu (1469: 2,5 miljoen). De verhouding stedelingen - plattelandsbewoners was ook heel verschillend vergeleken met nu: ongeveer 34 % leefde toen in de steden tegenover 66 % op het platteland. Het uitgestrekte hertogdom Brabant telde in 1469 413 000 inwoners; 31 % leefde in de steden. De Brabantse steden waren kleiner dan de Vlaamse. In 1437 telde Antwerpen ongeveer 15.500 inwoners; Lier 7.000; Herentals 5.100. Ter vergelijking: in 1497 telde Herentals nog maar 3.745 inwoners. Deze getallen zijn berekeningen gebaseerd op de zetboeken, geen absolute aantallen.

Om te besluiten:

In ieder geval kan de vijftiende eeuw met recht dramatisch genoemd worden. Oorlogen, misoogsten en ondervoeding of om het anders te zeggen: niets dan doffe ellende voor de meeste eenvoudige gezinnen. En daarboven op de opeenvolgende uitbarstingen van de zwarte dood, die het eerst de zwaksten treft. Geen wonder dat de dood opvallend aanwezig was in het leven in deze tijd. Nooit is het denken aan de dood sterker op het voorplan getreden dan in het "herfsttij" van de middeleeuwen.

Om toch met iets prettigers te eindigen: voor het volgende nummer van Uw "Poemp" beloven wij U naast het vervolg van deze artikelenreeks iets extra's. Want Lier anno 1496 was niet alléén kommer en kwel: het was ook het decor van HET Europese "society - huwelijk" van de eeuw. Dat verhaal dus volgende keer.

(wordt vervolgd)

☞ Rosette Rymenants.

BRONNEN :

- Geschiedenis der gemeenten Kessel, Bevel, Nijlen, Emblehem en Gestel" - J.B. STOCKMANS, 1910
- "Geschiedenis der stad Lier" - Anton BERGMANN, 1873
- "Antwerpen door de eeuwen heen" - Kan. Floris PRIMS
- "Het parochiewezen in de Antwerpse Kempen" - FI. PRIMS, 1948
- "Geschiedenis van de kleine man" - BRT- uitgave, 1979
- "De lage landen van de prehistorie tot 1500" onder red. van prof. VAN CAENEGHEM en prof. H.P.H. JANSEN, 1978
- "Economische en sociale geschiedenis van de Lage Landen" Dr. J.A. VAN HOUTTE, 1964
- "Grobendonk, het historisch verhaal van een kleine gemeenschap" - deel I - Guido VAN DIJCK, 1982
- "Vlaanderen, fraai gelaat" - Patricia CARSON, 1969
- "Geschiedenis van Grobbendonk" - deel I - P.J. GOETSCHALCKX, 1897
- "Lier 1496" - Hugo NEEFS, 1981
- "Turnhout en de Kempen" - Kan. J. E. JANSEN, 1946
- "De geschiedenis van Berlaar en Koningshooikt" - deel I - Louis VAN PARIJS en Melchior SCHROYENS, 1984

130 jaar met St.-Cecilia te Bevel

Cecilia, een aanzienlijke Romeinse jonkvrouw die volgens de legende in de 3de eeuw om haar geloof al zingend en onder het spelen van de muziekinstrumenten die voor haar bruiloft bedoeld waren, werd doodgemarteld, kwam sinds de 6de eeuw op de heiligenkalender voor met feest op 22 november. Maar, omdat haar marteldood historisch gezien niet vaststond, heeft paus Johannes XXIII haar in 1961 van die kalender geschrapt.

Sinds de late middeleeuwen, was ze, wegens die legende, de patroonheilige van zangers en musici en werd Cecilia meermaals gebruikt als naam voor kerkkoren en muziekverenigingen.

De fanfares van Bevel en Nijlen dragen ook haar naam. Die van Bevel werd in 1865 gesticht. Ze bestaat dus nu reeds 130 jaar. Een gelegenheid om haar geschiedenis eens nader te belichten.

De stichters

Wie waren de stichters en wat bezielde hen? De bakermat van de Bevelse "harmonie" ligt op het "Stynenhof", een riant buitenverblijf langs de steenweg van Bevel naar Herenthout. In 1860 had Guillaume Ragheno van Mechelen het aangekocht van de familie Verbist, die het geërfd had van juffrouw Stynen, die het laten bouwen had.

•Het kasteel van Steynhoven rond 1900

Guillaume Ragheno was de zoon van Pierre Ragheno, een ingenieur afkomstig van Montegnée, die te Mechelen woonde op het Egmontplein. Guillaume werd te

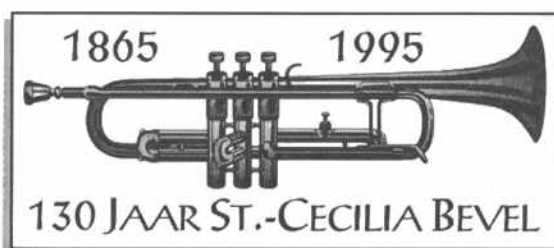
Brussel geboren in 1826 en had zijn woonst in een groot herenhuis in de Egmontstraat, nabij het station te Mechelen. Als eigenaar van een gekend metaalconstructiebedrijf had hij als locomotiefbouwer grote welstand bereikt. Hij had twee dienstmeiden die uit de streek van Lier afkomstig waren. Uit de Kempen dus. Zou het kunnen dat hij door hen die streek leerde kennen en uiteindelijk te Bevel belandde? Alhoewel hij nooit zijn domicilie van Mechelen naar Bevel heeft overgebracht, nam hij er graag vakantie. En om zich te ontspannen nam hij dan ook deel aan het dagelijkse leven van de Bevelaars. Wellicht vond het plan om een fanfare op te richten hier zijn oorsprong.

Samen met Tist De Win, geboren te Westerlo op 16 januari 1798 en overleden te Bevel op 13 september 1871 en Aloïs Haverals, geboren te Bevel op 23 februari 1829 en er overleden op 10 november 1904, stichtte hij in 1865 de fanfare. Dat Aloïs Haverals een der medestichters was, blijkt uit de tekst op zijn doodsprentje. Erelid van 't Genootschap van de H. Vincen-tius à Paulo, Burgemeester, Oud-voorzitter en medestichter der Fanfarenmaatschappij van de gemeente Bevel, Onder-voorzitter der Landbouw-commissie van Lier.

Pastoor te Bevel was E.H. August Wuyts. In 1861 was op Kruiskensberg de stenen kapel gebouwd en dank zij de gulle medewerking van Jonker Florent le Grelle van Gestel zou er ook een groot ijzeren kruis geplaatst worden. Dit was gesmeed te Parijs. Maar de plaatsing ervan diende wegens de gure winter van 1865 uitgesteld te worden tot het volgende voorjaar. Onder grote volkstoeloop werd het dan geplaatst en plechtig ingewijd op 2 april 1865. Een fanfare zou de plechtigheid nog meer luister bijgezet hebben. Die noodzakelijkheid liet zich dus voelen.

De heer Ragheno, die zeker kennis had van de gulheid van Jonker le Grelle, wilde op zijn beurt niet achterblijven, en meende dat de tijd rijp was om te Bevel, dat toen slechts 490 inwoners telde, een fanfare te stichten. Hij kocht de nodige instrumenten voor Tist De Win en 7 andere muzikanten en zorgde ervoor dat ze konden repeteren op donderdagnamiddag in café Roze-land in den Heikant. Ook bekostigde hij het loon van muziekmeester Van Hoven uit Lier. Als stichtingsdatum kan 16 juni 1865 doorgaan. Waarschijnlijk speelde men voor 't eerst in de processie van 15 oogst 1865 met Bevel-kermis.

Guillaume Ragheno heeft de stichting van zijn fanfare spijtig genoeg niet lang overleefd. Hij stierf te Mechelen in 1867 op 41-jarige leeftijd. Kortstondig werd ze "Fanfare Sainte-Cécile" genoemd. In 1871 werd het Fanfaren-genootschap Bevel, in 1874 Fanfare Bevel,

● Foto uit 1922.

De fanfare, nadat ze op het Stynenhof, toen bewoond door de heer Hanssens, een serenade had gebracht, omdat hij de nieuwe vlag gesponsord had. We herkennen:

Vooraan van links naar rechts:

Witje De Win met klarinet, Mareske Hens (Nijlen), bugel; Gust De Win (jong manneke met hoedje), bugel; Jefke De Ridder (kleine trom); Alfons Kelber, alias "den Opper" (met "mailloche" in de hand), grote trom, en Pro (Frans van Bevel), trommeldrager.

Tweede rij : Wannes Torfs, bugel; Jef De Win, bugel; Fons Verbist (toen had hij nog geen twee vingers verloren), bugel; Jos Torfs, bugel; Gust Lieckens, trompet.

Derde rij : Gust Peeters, tuba; Gust Lembregts, trombone; Jefke Verhaegen (Kessel), piston; Jan Mariën en de oude Gust De Win (met schipperspet), trombone.

Vierde rij : Emiel Lembregts en Fons De Win, beiden bombardon; laatsten op de trap : Jozef Van Tendeloo voorzitter, en P. Josephus Torfs, burgemeester; Tist Sluyts (Nijlen), vlaggedrager. Spijtig genoeg konden enkele muzikanten niet meer geïdentificeerd worden.

maar van 1892 af werd het definitief, maar in 't Vlaams nu, Fanfare Sint Cecilia. Het eerste optreden buiten Bevel had plaats te Lier op 18 juni 1871, ter gelegenheid van het festival aldaar, onder de benaming Fanfaren-genootschap Bevel. Zij speelde daar volgende stukken : l'Héroïque, Marche en Flora, een fantasie.

Niet een, maar twee fanfares

Bij de stichting van de fanfare was Peer De Wever burgemeester. Diens benoeming werd echter betwist door Ivo Haverals, die voordien reeds burgemeester geweest was (1848-1854) en die de fanfare steunde die zijn neef mee opgericht had. Peer De Wever meende een tegenzet te moeten doen en met enkele muzikanten van Itegem stichtte hij omstreeks 1872 de "Vaderland Vrienden" om te concurreren met de Sint-Cecilia van Haverals. Op de deelnemingslijst van een muziekfeest te Dendermonde op 24 oogst 1873 komen de "Vaderland Vrienden" van Bevel ook voor. Nadien vinden we die naam nergens meer vermeld in de lijsten van fanfares en harmonies uit de provincie Antwerpen. We mogen dus aannemen dat die geen lang leven gekend heeft.

Omstreeks de eeuwwisseling en onder invloed van pastoor August Van Tendeloo hield de animositeit tussen de clans Haverals en De Wever, die nooit een politieke kleur had gehad, beide waren katholiek, uiteindelijk op en schaarde iedereen zich achter "Sint-Cecilia", temeer daar medestichter Aloïs Haverals, die

dan reeds 72 jaar oud was, nog, zij het kortstondig, burgemeester was benoemd op 6 juli 1901. Hij stierf op 10 november 1904. Peer De Wever was al sinds 1885 geen burgemeester meer.

Dat de pastoor van 't dorp "vredestichter" was, moet ons niet verwonderen. Hij oefende gezag uit zowel binnen als buiten de kerk samen met zijn broer Jozef, die gemeentesekretaris was van 1887 tot 1929 en vanaf 1920 nog enkele jaren voorzitter van St.-Cecilia werd.

Cultuur en liefdadigheid hand in hand

In het dorpsleven vervulde de fanfare niet alleen een culturele, maar ook een caritatieve rol. Aanvankelijk bracht de fanfare concertuitvoeringen ter gelegenheid van liefdadigheidsfeesten en stapte ze elk jaar mee op in de processie, de zondag na Sinksen, en met Bevel kermis in augustus. Ook leefde ze in de beste verstandhouding met het gemeentebestuur en de liefdadige instellingen van Bevel. In de loop der jaren waren verscheidene burgemeesters, schepenen en gemeentesekretarissen voorzitter van Sint-Cecilia. Veel van de leden waren lid van het Sint-Vincentiusgenootschap. Zo zien we op het programma van 1923 dat het "LUISTERLIJK LIEFDADIGHEIDS-FEEST" op zondagen 18 en 25 februari gegeven werd ten voordele van Sint-Vincentius.

Niet iedereen mocht lid worden. Art. 4 van het reglement bepaalde, dat men door 2 leden diende voorge-

steld te worden en art. 5 vermeldde dat de bijdrage voor de spelende leden 25 centiemen per week was en voor de andere 25 fr. 's jaars. Dit blijkt uit het in 1938 herschreven reglement, waar in art. 2 bepaald werd dat de fanfare zich tot doel stelde nut, vermaak en ontspanning te bezorgen aan haar leden. Ook diende alle straatruoer bestraft te worden. Dit reglement werd goedgekeurd door het schepencollege op 21 maart 1938 en is, bij mijn weten, nooit aangepast geworden. Het bestraffen van het straatruoer was waarschijnlijk bedoeld voor die muzikanten, die, na de repetities, nog voortspeelden bij het naar huis gaan.

De jaarlijkse optredens, tot vermaak en ontspanning, heetten tot 1938 eerst "Luisterrijk Liefdadigheidsfeest" nadien "Muziek- en Toneelavonden". Het programma ervan was zeer uitgebreid. Naast een instrumentaal openingsstuk en een fantasie, d.i. een compositie in vrije vorm op bestaande motieven, speelden de leden van de fanfare van 1921 af ook nog toneel. Meestal werden er twee stukken gespeeld: eerst een drama en na de pauze een klucht. Zo eindigde de avond met een komische scène. Voor de pauze werd er steeds een omhaling gedaan voor de armen der gemeente. Onder de oorlog 1940/45 was die omhaling, die nadien afgeschaft werd, ten voordele van Winterhulp. Men speelde in zaal "De Duif" in de Heikant. Omdat er niet genoeg stoelen waren om iedereen te laten zitten, werden keukenstoelen bijgeplaatst. Die waren afkomstig van leden die ze 14 dagen konden missen. Om vergissingen bij het teruggeven te vermijden, werd de naam van de eigenaar met krijt onderaan op de zitting geschreven. Einde der dertiger jaren werden dan 100 stoelen bijgekocht.

Veel muzikanten gingen met de kermis te Bevel, en ook daarbuiten bal spelen in de spiegeltenten. Dit tot de Mortierorgels opkwamen. Tot 1946 was er ook een bal onmiddellijk na de jaarlijkse concerten. Vele oudere airtjes, zoals Mieke Stout, Jan Smet en de Redewals werden er nog lange tijd op aanvraag gespeeld.

Een gebruik dat ook tot aan de tweede wereldoorlog heeft stand gehouden, was de "Mei" gaan spelen bij de voorzitter, de burgemeester en de notabelen van het dorp (onder wie de pastoor en de zusters) die erom vroegen. Dit gebeurde op 30 april. Wegens oorlogsomstandigheden was er geen muziek- en toneelavond in 1940 en ook niet na de bevrijding herfst 1944.

Tot 1934 werden er hoofdzakelijk drama's ten toneel gebracht. Ik citeer de voornaamste. 1922 Christus of Mahomed - 1923 Guido de Vendeeër - 1924 De keten der misdaad. 1925 Kroonprins en martelaar - 1926 Broederhaat (daarin had ik mijn eerste klein rolletje: Willem, Karels zontje) - 1927 Haat en Broederliefde of De vinger Gods - 1928 Pastor Bonus, enz...

Mieke Stout

En 't is van Mieke Stout,
Zij lei met heur gat in 't zout.
'k Zou er niet geire bij slapen,
Want heur billekens zijn te koud!

Jan Smet

Jan Smet, Jan Smet,
hij ziet zijn wijfken geiren.
Jan Smet, Jan Smet,
en kruipt erbij in 't bed.

(Bevelse versie, zegsvrouw: Stanske Torfs, 89 j.)

Van 1934 af werden operettes gespeeld, en die kenden evenveel succes als de voordien opgevoerde drama's.

Daar er tot na de oorlog 1940/45 buitenshuis praktisch geen ontspanning mogelijk was, werd er tweemaal per jaar gespeeld, in de lente en in de herfst, telkens twee zondagen na elkaar. Van uit de omliggende dorpen kwam men naar Bevel voor de verzorgde uitvoeringen en de keuze die in de smaak viel.

Leve het toneel

In 1946 werd een toneelgroep gevormd. Die voerde "Kinderen van ons Volk" van Anton Coolen op met zo'n groot succes dat de zondagen van 10 en 17 maart niet volstonden om iedereen in de gelegenheid te stellen te komen kijken. Er kwam een derde opvoering, ook met volle bak. In 1957 werd eveneens met groot succes "Op de purpere Hei" opgevoerd. Met ook 3 speeldagen en weer volle bak.

De muzikale begeleiding bij de opvoering van de operettes werd verzorgd door enkele muzikanten van de fanfare onder leiding van muziekmeester Louis De Win. De pianobegeleiding deed Arthur Verreet, lange tijd gemeentesekretaris, die ook in de kerk het orgel bespeelde en voordien saxofoon-alto had gespeeld in de fanfare. De kostuums en accessoires werden gehuurd bij Ducheyne op de Belgiëlei te Antwerpen.

De balletten werden ingestudeerd en aangeleerd door Mevr. Van Den Bosch-Parasies uit Lier. Frans Verbist

• Programma van 1946, foto uit derde bedrijf, vierde toneel. Giel Slegers (Jef Peeters) maakt het Marie (Celine Hermans), dochter van boer Verberne lastig. *Marie: Ge zalt van me afblijven! Giel: Eindelijk zal ik oe toch hebben!*

van Bevel, een gekend kunstschilder, heeft meerdere nieuwe dekors ontworpen en zelf geschilderd. Spijtig genoeg zijn die niet bewaard gebleven. Toen wegens de gewijzigde levensomstandigheden, zoals de opkomst van de T.V., van grote baancafés en de grotere mobiliteit, de belangstelling voor het plaatselijke toneel verminderde en het jongere publiek geleidelijk aan weg bleef, besloot het bestuur ermee te stoppen. Dit gebeurde met pijn in het hart in 1962, toen "Leontientje" van Felix Timmermans en Eduard Veteman, op 18 en 25 november, met groot succes werd opgevoerd.

Hoofdonderwijzers hadden ook hun deel

Gedurende meer dan 40 jaar, van 1921 tot 1962 had de fanfare een beroep kunnen doen op de hoofdonderwijzers van Bevel, om, rekening houdende met de mogelijkheden der beschikbare spelers, de te spelen stukken uit te kiezen en de regie te verzorgen. Dit waren Denis Boons tot 1927, Jozef Op De Beeck tot 1958 en Jos Vloeberghs, samen met Mevr. Engelen, tot het einde in 1962.

Wie niet mag vergeten worden is grimeur Fons Verbist, vader van Frans, die met grote bekwaamheid heel die tijd, het gelaat van al die toneelspelers en speelsters getekend, geblanket en beschilderd heeft en zo nodig van pruiken, baarden en snorren voorzien, zodat ze de voor hun rol gepaste uitdrukking kregen. Een man achter de schermen met grote verdienste.

Een tweede voor het publiek onzichtbare (en onhoorbare!) medewerker was Marcel Koeckelaers. Vanuit zijn souffleurshokje heeft hij met zijn zware basstem jarenlang zachtjes de rollen van al de spelers voorgefluiserd. Hij miste geen enkele repetitie of opvoering.

Hup met de beentjes

In navolging van wat elders gebeurde, werd, om de jeugd toch enigszins bij de volkse activiteit van de fanfare te betrekken en ze de gelegenheid te geven zich te ontspannen terwijl ze zich nuttig maakte voor het gemeenschapsleven, op initiatief van Gust Peeters, die toen voorzitter was, in het voorjaar van 1966 een majorettenkorps opgericht. Voor de financiering ervan zorgde de toenmalige ere-voorzitter Ferdinand Engelen, een geslaagd zakenman, die zich tijdens de oorlog in Bevel gevestigd had. De leiding ervan was in handen van Arthur Verreet. Het korps bestond uit een vaandeldraagster, een tambour-majoor, 16 roffeltroms, 4 tenor-trommels en een overslag-trommel.

Een eerste optreden was voorzien op het FEDEKAM-tornooi te Nijlen en hiervoor werd duchtig geoefend. Maar Gust Peeters stierf op vrijdag 22 april 1966 en zou die primeur niet meer meemaken. In dankbaar eerbetoon aan hun stichter stapte de groep een maand later, na een herdenkingsmis, samen met de hele fanfare, beide groepen in uniform, in stilte naar het kerkhof. Enkel de 4 tenor-trommels gaven de pas aan. Onder het spelen van rouwmuziek werden namens de 23 majoretten 23 rode anjers op zijn graf gelegd. Een gebaar dat door zijn vele vrienden zeer op prijs werd gesteld. Na de plechtigheid, bij het verlaten van het kerkhof volgde dan, met volle muziek, de allereerste optocht door het dorp.

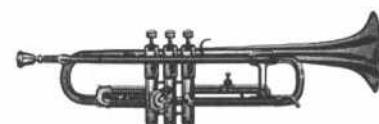
Na het optreden te Nijlen, werden de meisjes van de drumband meermaals gevraagd om op te treden in het omliggende en in heel de Kempen. In de karnavalstoet te Herenthout waren ze een opvallende groep.

In hun keurig uniform, met hoge witte muts, rood jasje, kort witte plooirokje en hoge witte laarzen waren de meisjes een graag geziene attractie, telkens ze vóór de fanfare opstapten. In 1967 werd de fanfare samen met de drumband gevraagd om op de dijk en in de straten van Westende op te treden. Voor de T.V.-camera's interviewde Jef Bosmans muziekmeester Witje, die toen 60 jaar dirigent was. Een muziekkuitvoering aan de golfbreker en een demonstratieve evolutie op de dijk vielen zeer in de smaak van de vele badgasten.

Spijtig genoeg was dit majorettenkorps geen lang bestaan beschoren. Juni 1971 kwam het einde, doordat vele meisjes liever gingen fuiven, of disco's bezoeken dan hun tijd te wijden aan het repeteren, het leren stappen en het groepsgewijze evolueren. Ze zochten het toen verder dan onder de toren van hun dorpje.

(wordt vervolgd)

☞ Jef Peeters

Genezingen, toegeschreven aan St.-Gummarus

Hoe dikwijls werd deze indringende en veelzeggende smeekbede in de litanie van alle heiligen vroeger niet gebeden of gezongen: van de pest, hongersnood en oorlog, verlos ons, Heer.

Gedurende vele eeuwen waren dit de gruwelijke plagen die onze dorpen teisterden, het inwonerstal decimeerden of hele wijken uitroeiden. Ieder dorp in onze omgeving heeft zo wel zijn intriest verhaal.

Oorlogen verhinderden dat onze reeds arme boerenbevolking kon zaaien of oogsten. Honger in de meeste huizen en hutten was dan het tragische gevolg. Toch werd er in onze streken tegen plunderende soldatenbenden, vooral na 1600, wel eens met succes geageerd.

Tegen besmettelijke ziekten, epidemieën zoals cholera, pest, *rode loop* en allerhande *koortsen* was weinig of geen kruid gewassen en stond de bevolking schier machteloos. De medische kennis was tot in de 19de eeuw niet bijster groot. de vroegere *chirurgijns* of *doktoren* stonden meestal machteloos, wanneer er een epidemie uitbrak. Ze wisten niet hoe besmetting kon voor-komen, laat staan tegengegaan of genezen worden. Lijdzaam moesten zij meestal toezien en hopen op Gods hulp en die van de ganse hemel. Vandaar de vele bedevaartplaatsen.

Sint Gummarus

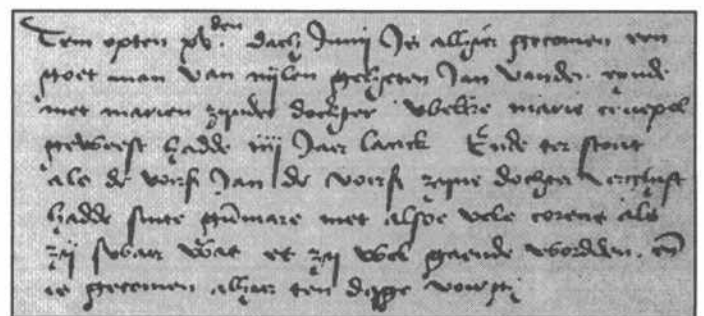
De voornaamste *noodhelper* in onze streek was wel St.-Gummarus, geboren te Emblem (8ste eeuw), overgewaaid naar Lier, en heilig geworden, omdat hij onder andere z'n hele leven lang geduldig zijn niet al te lieflijke wederhelft had verdragen. Was hij daardoor zo geliefd in onze streek, en ver, zeer ver daarbuiten? Men kwam te Lier bedevaarten om gevrijwaard te blijven van of genezing te vinden voor breuken, gewrichtsaandoeningen, reuma... En wie had vroeger deze laatste kwalen niet? En... voor *gebroken* of moeilijke huwelijken! In vele gevallen maakte men dan nog een omweg of zisprongetje over Emblem, naar 't Fonteintje, waar St.-Gummarus een bron zou hebben laten ontspringen om z'n dorstige slaven te laven (*vermoedelijk gaat het hier om een doopput uit de eerste tijden van het Christendom in onze streek*).

Had men een zere kop, dan hielden vooral de Kempenaars en de Hagelanders *in 't beevaartkeren*, of in het naar huis afzakken, halt te Kessel om daar soelaas te vinden bij Sint-Salvator of Christus de Zaligmaker. Vandaar die prachtige Kesselse dorpskerk.

Maar blijven we bij de *Sinte Goemer* te Lier. In de

15de eeuw werden heel wat genezingen door zijn voorspraak genoteerd en geboekstaafd. In het *Miracula Sancti Gummar...* worden 32 wondere gunsten vermeld, van einde mei tot 5 oktober 1475. Het *Boek der Mirakelen*, in opdracht van het Kapittel van Lier opgetekend, vermeldt tussen Sinksen 1475 en oktober 1499 niet minder dan 232 verkregen gunsten. Er staat ook één genezing bij van een meisje uit... Nijlen. De 231 andere kwamen uit bijna alle hoeken van het Vlaamse land (behalve Limburg). Het Nijlense meisje, Maria Van den Eynde, was vier lang kreupel geweest. Haar vader had de belofte gedaan om haar gewicht in graan ter ere van St.-Gummarus te offeren - en terstond kon zij weer gaan. In het Mirakelboek staat dit

genoteerd op datum van 15 juni 1489.⁽¹⁾ Ook vanuit Wallonië kwam men op bedevaart, o.a. uit Bergen en Luik. In Nederland was St.-Gummarus bijzonder geliefd. Bedevaarders kwamen dankzeggen voor genezing uit Bergen-op-Zoom, Hilvarenbeek, Nispen (Noord-Brabant), uit Alkmaar in Noord-Holland, uit Deventer, Utrecht, Delft, Leiden, Dordrecht, Rotterdam... Velen kwamen uit Zeeland, Middelburg, Goes, Zierikzee, Arnemuiden, enz. Ook Aken en Keulen staan vermeld. Zelfs vanuit Noord-Frankrijk, uit Lille, Valenciennes... kwamen pelgrims. Bedevaarten was dus, met paard en kar in het beste geval of te voet!, in zekere zin ook een vorm van toerisme... →

• Nota van 15 juni 1489 in "Het Boek der Mirakelen" : *Item opten XV^{den} dach Junij is alhier gecomen een goet man van Nijlen geheten Jan Vanden Eynde met Marien zijnder dochter, welke Marie cruepel geweest hadde iiij jaer lanck. Ende ter stont als de voirs(eijden) Jan de voirs(eijde) zijne dochter verghift hadde sinte Gu(m)mare met alsoe vele corens als zij swaer was es zij wel gaende wordden, en(de) is gecomen alhier ten dage voirg(enoemd).*

1664 : Margriet van Nijlen geneest...

In 1664 wordt de genezing van een Nijlense vrouw vermeld. Dit wordt in een officiële akte erkend, akte opgesteld door notaris A. Van den Bulcke (van Nijlen): *Voor de oprechte waerheyt ter eeren Godts geexamineert te hebben Margriet... huysvrouwe van Gommar Maes, tegenwoordigh daerby, woonachtigh ten voors(egde) dorp (Nijlen) die mij heeft verklaert met presentatie van eedt...*

De akte vermeldt dat Margriet zes tot zeven jaar voor het opmaken van de akte *met heffen van swaere sackken soo leelyck gebrocken is geweest, dat ze hierdoor ongeveer een half jaar lang zo deerlijk gequetst was, met groote miserie ende pyne...* Ze beloofde *in bevaerde alle jaren geduerende haer leven, zo het mogelijk was, te bezoeken Gommars-kercke tot Lier ende op den kermisdach aldaer te gaen den processie-wegh gelyk de casse met reliquiën... wort gedragen, ende nuchteren mis te hooren.* Dadelijk nadat ze deze belofte had gedaan, is Margriet *suyver ende geheelyck genesen.* Ze verklaarde dat ze tot op het ogenblik van de *examinatie* volledig genezen was.

In een addendum voegt de notaris eraan toe dat hij het geval heeft toevertrouwd aan kanunnik Bedingfield, lid van het Kapittel van Lier en uit Engeland afkomstig, en de landdeken van Lier, G. Smidts. Nadat de notaris hun schriftelijk advies heeft ingezien, sluit hij de akte af. Te Antwerpen, op 13 augustus 1667, wordt deze voorgelegd aan de bisschop.⁽²⁾

☞ *Frans Lens.*

(1) Bron : "Ter Perre", tijdschrift, 3de jg., nr. 1, 1993, p.250.

(2) Zie S. Meerbergen pr. - St.-Gummarus' leven (Tongerlo 1937) - p. 242 - 251.

Werken mee aan dit nummer:

Redactie: Jos Bastiaens, Walter Caethoven, Emiel De Deyne, Frans Lens, Jef Peeters en Rosette Rymenants.

Fotografie: Fr. Raets, Jeannine Thys en R. Verhaegen.

Tekeningen: D. Lieckens, Marc Verreydt en DF-blad.

Grafische vormgeving en zetw.: Walter Caethoven.

Eindredactie: Rik Claes.

In Memoriam...

Dankbaar om hun liefdevol, dienstbaar leven, herdenkt de Heemkring:

- Mevrouw Bertha Dillen (1938 - 11 mei 1995), echtgenote van ons bestuurslid Paul Van Camp;
- Mevrouw Bertha Coppens (1914 - 30 juni 1995), moeder van ons bestuurslid Rik Claes;
- Mevrouw Carolina Steylaerts (1903 - 20 aug. '95), moeder van ons bestuurslid Hypoliet Budts.

Vaarwel, lieve moeders. Tot weerziens in het land van eeuwig-gelukkig-zijn.

Het lek van de Poemp

OP STAMMENE TE BEVEL

De Poemp kent ondertussen de namen van de twee ontbrekende uithangborden (zie ons vorig nummer). Nummer 6 heette *De Korenbloem*, aanvankelijk uitgebaat door Maria Van Orshagen, beter gekend als *Mieke den Dopper*. Nadien hield Suske De Piere die open. De naam *De Korenbloem* werd later nog kortstondig hernomen door Lies den Dopper, dochter van Mieke, voor haar café (nr. 23) op de Nijlensesteenweg. Nummer 14 bij de Witte Gysels, die ook schrijnwerker en fietsenmaker was, heette *De Engel* en was een van de oudste herbergen van de Heikant.

Tenslotte was er nog een "stammenee" juist over de Bevelsebeek op Kessels grondgebied: *De Boterbloem*, Nieuwe Bevelsesteenweg 80, op het kadaster vermeld als *Het Vagevier* (sectie C263). Ze werd gehouden door Gust Langmans, beter gekend als *den dikke Langman*. Dit café was nogal in trek bij de Bevelse jonkheid, omdat Seppe, de zoon van den dikke Langman, er zondags op zijn trekzak speelde en er stiekem gedanst werd. Omdat in Kessel iedereen tot een heel eind over de Visbeek met Bevel meedeed, werd dit café, hoewel op "vreemd" grondgebied gelegen, toch als Bevels aangezien.

Zoals elders in de Kempen waren enkele van die "stammenees" alleen maar 's avonds en zondags open. Slechts met de kermis mocht er gedanst worden. Eerst werd er een beroep gedaan op een trekharmonikaspeler, pas later werd er een "jazz" ingehuurd. Dit zeer tegen de zin van pastoor Van Tendeloo, die preekte dat dansen een groot gevaar was voor de goede zeden van de jeugd!

☞ *Jef Peeters.*

